

Oktober 1970

Skånes Vapenhistoriska Förening

M E D D E L A N D E

Nr. 88

Skånes Vapenhistoriska Förening avhåller ordinarie sammanträde fredagen den 23 oktober kl. 19.00 på Malmöhus Slott, Kungens kammare. Mötet anordnas som ett kamratmöte med vapendiskussion och ev. försäljning av vapen - och vapenlitteratur. Medlemmar uppmanas att taga vapen med sig antingen som diskussionsobjekt eller för ev. försäljning. Efter mötet sedvanlig enkel måltid. Anmälan om deltagande i denna annäles till klubbmästare Gösta Håkansson, telefon kontoret 040/325 50 eller bostaden 040/15 87 78 Klubbmästaren ber enträget om denna anmälan, då det är mycket svårt att träffa avtal med restaurangen utan denna anmälan. Varför skall det vara SÅ SVÅRT ATT RINGA UPP KLUBBMÄSTAREN ?

Alla välkomna

September-sammanträdet

Fredagen den 18 september avhöll Föreningen ordinarie sammanträde på Malmöhus Slott. Sammanträdet öppnades av ordföranden Gad Rausing, som hälsade samtliga välkomna och vände sig särskilt i detta avseende till direktör och fru Bertil Zeltner från Köpenhamn, vilka för första gången bevistade ett sammanträde i vår Förening samt till tvenne nyinröstade medlemmar, furir Glenn Bergman och stud. Göran Lindskog, vilka samtliga presenterades för mötet. Därefter överlämnades ordet till intendenten vid Malmö Museum, fil.lic. Frans Carlsson, som talade över ämnet "Rappirer", varav här nedan

följer en resumé. Föredraget belystes av rappirer från Malmö Museums vapenförråd.

Vid café avec begärdes ordet av hedersordföranden J. Folke Herrström, som med anledning av dagens betydelse, (det var på dagen 30 år sedan Skånes Vapenhistoriska Förening instiftades på Malmöhus) kåserade över förarbetet och det första organiserandet av Föreningen. Då han var ensam närvarande av stiftarna vid kvällens möte, kom han även in på alla medlemmar som nu äro bortgångna samt sin och Föreningens gamla kontakter med de bortgångna vapenforskarna men även de kontakter som han har med ännu fullt arbetande forskare i hela Skandinavien. Talet applåderades livligt. Direktör Bertil Zeltner överlämnade sedan till hedersordföranden en dansk Dragonvärja m/1785 som en minnesgåva från sin svärfader Ejnar Christensen, Köpenhamn, som i sitt testamente bestämt detta. Hedersordföranden mottog rörd denna gåva från sin gamle vapenvän.

Här kan nu redan meddelas, att Skånes Vapenhistoriska Förening kommer att i samband med det internordiska vapenmötet i Malmö, vilket vår Förening står som arrangör för nästa år, vårt officiella 30-års jubileum kommer att ingå i denna kongress. Hera härom i senare Meddelanden.

Rappirer

Resumé av intendenten vid Malmö Museum, fil.lic. Frans Carlssons föredrag den 18 september 1970.

Rappiren kan främst betraktas som ett duellvapen och innan vi gå över till själva vapnet kan det vara skäl att se på duellen, fäktingen och dess förhistoria. En duell definieras som en kamp mellan två personer på lika eller likvärdiga betingelser. Den första duell man här kan anföra är Davids och Goliats enligt 1:a Samuelsbokens 17:e kap., där emellertid David fuskar genom att införa ett oväntat vapen i striden.

Romartidens gladiatorkamp kan räknas hit, där bakgrunden härför snarast var en allmän blodtörst hos publiken än den allvarliga bakgrund som duellen har. Inom hela det indo-germanska området finnes en juridisk institution, som benämns odalie. Denna används för att någon skall rentvås från en anklagelse, att den anklagade mot alla odds får hjälp av gudarna med en omöjlig uppgift såsom att bära glödande kol, hämta mynt ur kokande olja, o.s.v och nota bene utan att skada sig. Inom nordgermanskt område finns en variant av odalierna, ty det ansågs att gudarna, då det gällde tvist mellan två personer, även här skulle kunna fälla utslaget. Den ene av dessa utmanade då den andra på holmgång, vilket innebar att de båda parterna skulle kämpa med vapen, varvid gudarna skulle fälla den skyldige i tvisten. Första gången denna sed är omtalad är omkring 300 efter Kr. i Frankrike och i Skandinavien är den vanlig under vikingatid enligt de isländska sagorna, men upphörde strax efter år 1000. Holmgången utfördes på ett utspänt skinn 5 gånger 5 alnar. De stridande fick före striden ett svärd och tre träsköldar, som de emellertid ej bar själva utan fördes av sköldsvenner. Man fick i stridens början röra sig utom skinnen men när alla sköldarna slagits sönder fick man endast befinna sig på detta. Det var ej någon verklig fäktnings utan huggen föll växelvis och det var den utmanande som fick hugga först. Om utmanaren inte själv ville ställa upp, kunde han skaffa en stand-in som då fick strida i hans ställe. Kampen kunde avbrytas när blod flöt på fällen om den sårade så begärde. Överlevde förloraen fick han böta 3 mark silver men segraren gick ej heller fri utan fick till högsta domstolen - guden - offra en ox.

En variant av holmgången var kargången, där kämparna slogs i ett slutet träkar, som därtill var helt mörkt.

Medeltidens första skede tar upp den form av jurisdiktion och kallar den gudsdom, men redan 1150 sände påven Alexander II förbud mot denna till Sveriges ärkebiskop, och hans efterföljare får skicka nya skrivelser i ärendet. I och med att man är framme vid 1200-talets mitt avbryts dessa emellertid och kamplusten får sin utlösning i Tornerspelen, som är adelns favoritsport jämte falkjakt. Denna sport lever kvar långt in på 1700-talet under namnet karusellen, vartill de speciella karusellrustningarna tillverkades.

Medeltiden känner dock till en slags svärdfäktning med tvåhandssvärd såsom det framställts i målningarna i krämarkapellet i S:t Petri kyrka i Malmö.

Duellen under nya tiden torde snarast mer framvuxen ur dessa fäktningar med tvåhandssvärd och bruket börjar omkring år 1500. Det var en sysselsättning endast för adeln och grunderna kunde vara löjligt betydelselösa tycker vi, men självkänslan var säkert åtskilligt uppskruvad på den tiden och tålde ingen förnärmelse. Vid mitten av 1500-talet räknar man med att i Frankrike dog mer än en person om dagen i dueller. För duellen behövdes även en sekundant per deltagare, som skulle vara ett slags vittne på att duellen följde reglerna, särskilt som en duell försiggick i avskildhet. I Sverige utmanade Erik XIV sin broder Hertig Karl år 1567 på duell, som denne avböjde. Som kung kom Hertig Karl sedan att utmana Christian IV av Danmark, men ej heller denna kom till stånd. Duellerandet reducerade adeln hårt och snart kom förbud mot detta skick. Fredrik II av Danmark påbjöd att duellanter skulle få höger hand avhuggen, medan det i Frankrike stadgades dödsstraff. Hemligt levde duellen kvar in i vår tid, där den tyska mensuren är den mest kända.

Fäktkonsten började utom duellerandet omkring 1500. 1536 utkom italiénaren Marozzos arbete om fäktkonsten vari dock inte alla knep lärdes ut. Vissa hemliga stötar förmedlades enbart till favoriteleven, som sedan förde den vidare. Till sin hjälp hade man ofta en liten sköld, en kappa eller en vänsterhanddolk för att parera eller låsa motståndarens klinga. Italienaren Agrippa utgav 1553 sin fäkthärbok, vari han förordade stöten framför hugget och att höger fot alltid skulle vara främst. Vinsten med detta var att stöten var snabbare och att duellanten var mera skyddad. Håller man höger fot fram fäktar man med höger sida mot motståndaren varvid träffytan blir mindre. Men en vänsterhanddolk hade man fäktat frontalt, men trots dessa förändringar lever vänsterhanddolken kvar till mitten av 1600-talet. Morsicato för den italienska skolan till Spanien, där en speciell fäktskola bildas och samma sker i Frankrike, 1567 Académie d'Armes bildas. Det som kanske främst kännetecknar den franska skolan är "sforzo" att ta tag i motståndarens klinga eller att med handen slå vapnet från handen - en återgång till Marozzos stil.

Rappiren utvecklas hela tiden med dessa skolor och ser därför tämligen lika ut. Inte minst dess privatkaraktär bidrar till detta. Kännetecknande är stötklingen, ansatsen och fästet. Den långa och smala stötklingen finnes redan under medeltiden hos "estocen", men denna kan inte anses vara rappirens ursprung utan man måste antaga att en utveckling ur värjan ägt rum för att anpassa vapnet till dess funktion som stötvapen. Klingan göres smal utan att den förlorar i styrka och lång utan att förlora i balans. För att göra vapnet rörligt behövdes ett styrande finger i klingan, som fick göras oskarp på några centimeter för att man ej skulle skära sig. Omkring 1400-talets början böjes den ena parerbygeln framåt och år 1450 är det skett med båda. Men först omkring 1500 då fäktkonsten börjar på allvar, förenas fingerbyglarna av tvärbyglarna och ricasso utbildas. Efter 1600 utvecklas denna här lagda grunden och i Sverige är de äldsta rappirerna kända från 1540-talet. Fästena utvecklas för alla värjor under denna tid på grund av att rustningarna kom ur bruk och därmed blev handen oskyddad på kaveln.

En mängd typer av fästen utbildas med komplicerade bygelsystem. Det mest karakteristiska är skålfästet med fullständigt skydd för handen. "Pappenheinfästet" är av annan typ, med namn efter fältherren, användes under 30-åriga kriget. (Menas härmed den holländsk-svenska typ som infördes av de Geer i svenska armén under Gustav Adolf och varav finns ritning på krigsarkivet samt bevarade exemplar i svenska muséer och hos samlare och icke minst upphängda i svenska kyrkor. Red. ann.)

Rappirerna hade spelat ut sin roll på 1600-talet utom i Spanien, där de kvarlevde in på 1700-talet. De fick emellertid sin avlösare i dräktvärjan, som funktionellt är en direkt efterföljare till rappiren. Anmärkningsvärt är här också att rappiren troligen har sitt namn efter den spanska formen espada repera - dräktvärja.

Tidig karolinsk kommendervärja

av

J. Folke Herrström

I Kungl. Livrustkammaren i Stockholm finns en värja med förgyllt silverfäste som burits av Carl XI i slaget vid Lund 1676. Konungen har också vid några tillfällen avbildats av hovmålaren Ehrenstrahl bärande denna värja. Även på ett flertal officersporträtt från tiden igenkännes samma värjtyp med sin karaktäristiska fästetyp. Utom Carl XI:s värja finns tre exemplar av samma typ bevarade, nämligen en i Kungs-Husby kyrka i Uppland, en från Åsby kyrka i Jämtland, numera på Nordiska Museet i Stockholm och slutligen en i den nu skingrade Eliothska samlingen i Göteborg, numera i min vapensamling.

Jämför man dessa fyra värjor med varandra ha alla fästena samma grundtyp, dock med den skillnaden, att fästet på Carl XI:s värja har två tättiliggande sidobyglar på utsidan, vilket ingen av de tre övriga värjorna har. På goda grunder har Herbert Seitz betecknat denna värjtyp som tidig karolinsk kommendervärja från den tidigare delen av Carl XI:s regering, närmare bestämt 1670-talet. Det särpräglade fästet skiljer sig avsevärt från den tidigare kända kommendervärjan från Carl XII:s tid. Enligt Seitz är även Carl XI:s ovannämnda värjtyp av svensk modell och torde räknas som en inhemsk företeelse.

Som förut sagts finns den förutvarande Eliothska kommendervärjan numera i min vapensamling med samlingsnummer 106. Se bildsidan. Dess ursprung har ej kunnat klaras upp.

Fästet är av järn och har hög äggformig knapp med en liten låg nitknapp. Kaveln har ursprunglig lindning av flätad grövre mässingstråd, den finare trådlindningen är däremot förkommen. Fästet har främre och bakre smal parerstång (typisk svensk företeelse) vars längd är 12,2 cm. Handbygeln som utgår från främre parerstången är med en järnskruv fäst vid knappen. Parerplåten är njurformig och perforerad med ganska små runda hål, den inre hälften är mindre än den yttre. På utsidan löper från bakre parerstången till nedre delen

av handbygeln en sidobygel. Det är karaktäristiskt för denna typ att fästet är utbyggt endast på yttre hälften.

Klingan är en halvstuka-klinga med hålslipning på den inre sidan och med skarp utslipad rygg på den yttre. Klingan är 88,8 cm lång samt vid krysset 22,2 cm bred. Den är vackert blanketsad på båda sidorna, på den yttre står SPES (hopp) och en symbolisk bild av Hoppets gudinna samt på den inre sidan JUSTITIA (rättvisa) och en bild av Rättvisans gudinna. På båda sidor är etsat namnet Peter Munich Solingen samt smedmärket Biskopsmössan och bokstäverna P på ena och M på andra sidan av biskopsmössan.

Meddelande från styrelsen

Nästa sammanträde blir fredagen den 20 november kl. 19.00 på Malmöhus slott, Kungens kammare med föredrag av Sten Kalling, Malmö, över ämnet "Malmöhus, en fortifikatorisk studie". Då Sten Kalling som förutvarande förste intendent på den historiska avdelningen på Malmö Museum har haft med restaureringen av Malmöhus att göra, är han ytterst sakkunnig i frågan.

Reservera denna dag för att höra detta intressanta föredrag.

Nyintagna medlemmar:

Furir Glenn Bergman, Norrgatan 3 B, 273 00 TOMELILLA

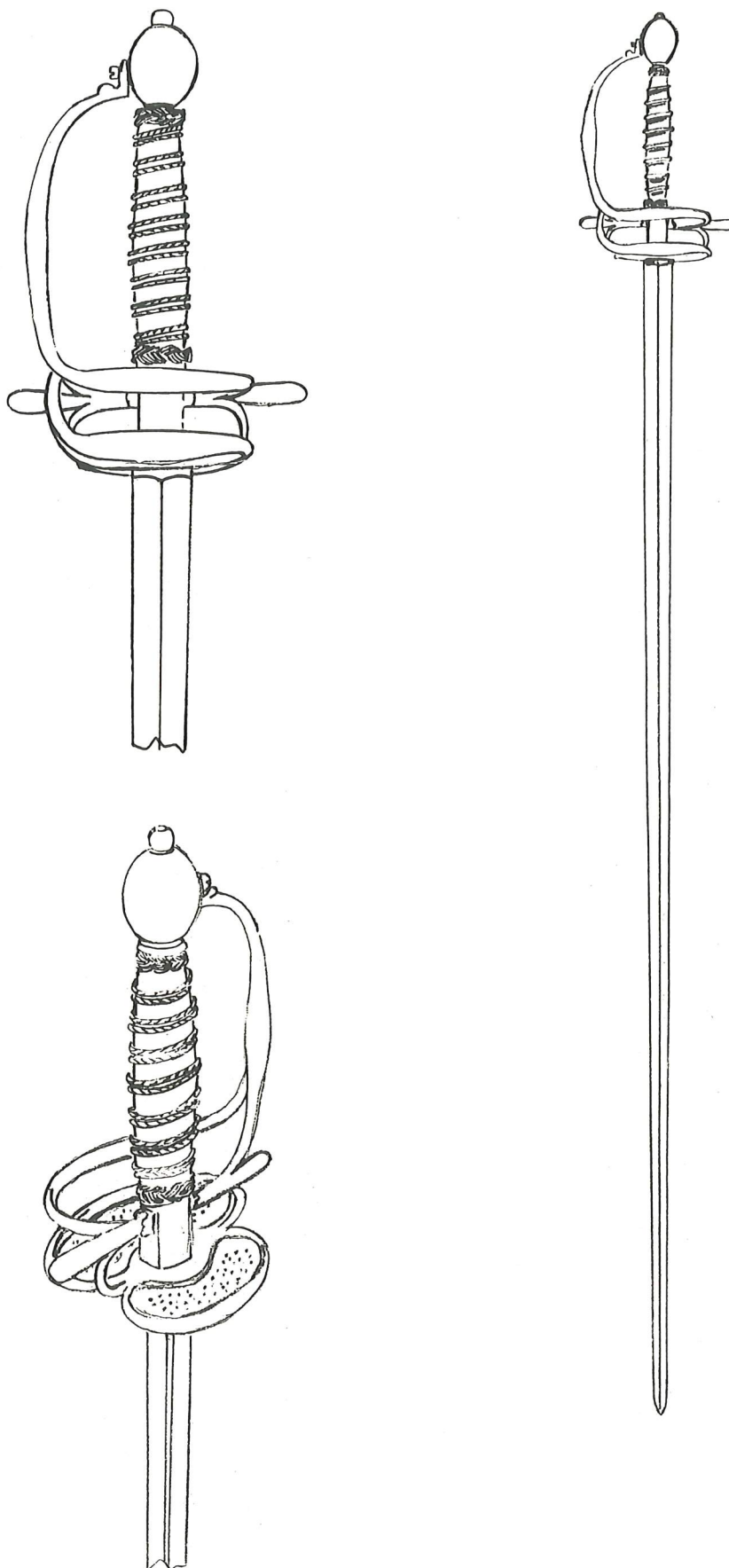
(H. Strömberg)

Studerande Göran Lindskog, Sörbäcksgatan 3, 216 21 MALMÖ

(H. Strömberg)

Tidig karolinsk Kommendervärja

i J. Folke Herrströms i Malmö vapensamling.

Teckning av Lars-Olle Svensson.